

Stefan Bryksa

"Uczucia erotyczne młodzieży szkolnej: (analiza psychologiczna)", Władysław Kazior, Rzeszów 1969 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 8/1, 255-261

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIENÍ PSYCHOLOGII

Bryksa S.

W. Kazior, *Uczucia erotyczne młodzieży szkolnej*, Rzeszów 1969.

Dołęga J. M.

Nowik J. B., *Filosowskie woprosy modelirowanija psichiki*, Moskwa 1969.

Władysław Kazior, Uczucia erotyczne młodzieży szkolnej (Analiza psychologiczna). Rzeszów 1969 s. 208 nakł. 380 + 50 egz.

Władysław Kazior, kierownik zakładu psychologii w WSP w Rzeszowie zajął się w swojej pracy ważnym a mało dotąd zbadanym zagadnieniem życia erotycznego młodzieży szkolnej w Polsce. Wyszedł z założenia, że erotyka obejmuje dwie dziedziny: 1) uczucia erotyczne stanowiące odpowiednik psychiczny i sublimowaną formę instynktu płciowego, 2) popęd do rozładowania napięcia seksualnego (s. 14 i 15). W swojej pracy omawia tylko pierwszą dziedzinę, ale bynajmniej nie ogranicza się do uczuć w ścisłym znaczeniu. Pisze też o wyobrażeniach (marzenia erotyczne), o aktywności zewnętrznej (randki), bada myśli i postanowienia związane z życiem erotycznym. Tematem pracy są wszelkie przeżycia erotyczne, a nie tylko uczucia. Autor chciał zapewne oddzielić te przeżycia od przeżyć czysto seksualnych. Używając terminu „uczucia erotyczne” poszedł za tymi, którzy — jak Józef Pieter w swoim słowniku — oprócz uczuć prostych przyjmują uczucia złożone albo wyższe i zaliczają do nich miłość. Przeżyciami seksualnymi interesuje się Kazior o tyle, o ile występują one jako składniki miłości szkolnej.

Badania autora mogą zaimponować zarówno szerokim wachlarzem metod (kwestionariusze, odpowiedzi na konstruowane listy do redakcji,

autentyczne listy, dzienniczki-pamiętniki, wywiady, dyskusje), jak i bogactwem problematyki oraz ilością zbadanych osób. Kwestionariusze dla młodzieży wypełniły 2752 osoby w wieku 12—18 lat, kwestionariusz dla dorosłych (19—23 lat) — 862 osoby. Prócz tego autor zbadał 573 odpowiedzi na listy, 742 autentycznych listów wypożyczonych przez studentów, 38 dzienników i przeprowadził wywiady z 62 osobami. Tak szerokich badań młodzieży było chyba w Polsce bardzo mało.

Badania młodocianych do lat 18 ograniczył autor do szkół średnich i zawodowych województwa rzeszowskiego. Badania dorosłych dotyczyły studentów WSP i SN w Rzeszowie w większości pochodzących z województw południowowschodnich. Jedynie listy do redakcji pism młodzieżowych stanowiące 1/10 materiału pochodziły z całej Polski. Województwo rzeszowskie to województwo o przewodzie wsi i małych ośrodków miejskich, nie pozbawione jednak przemysłu (Rzeszów, Stalowa Wola, Jarosław) i nowo powstałych zagłębi (Tarnobrzeg). Z tego względu badania przeprowadzone na tym terenie mogą uchodzić za reprezentatywne dla całej Polski prowincjonalnej.

Kwestionariusz, którym badano młodzież ma formę pośrednią między kwestionariuszem a ankietą. Przeważają w nim pytania rozstrzygnięcia. Tylko niektóre wymagają wyliczenia np. zalet sympatii lub obszerniejszego opisu np. przeżyć po zerwaniu miłości. Umieszczenie pytań 19 i 20 (o zainteresowania treścią książek i filmów) na końcu kwestionariusza za pytaniami dotyczących miłości sprawia, że odpowiadający na nie są zasugerowani tematyką, o której myśleli przy wypełnianiu poprzednich pytań, i ich przypomnienia odtworzą niedokładnie faktyczny stan zainteresowań. Pytania te powinny być umieszczone na początku kwestionariusza po punkcie drugim. Pytanie 23 „Jakie uczucia erotyczne chcesz jeszcze poznać? (miłość romantyczna, zmysłowa, miłość małżeńska, marzenia erotyczne, durzenie, sympatia (podkreśl, dopisz)“ zakłada rozumienie terminów psychologicznych i jest zbyt trudne dla większości młodocianych. Pytanie to zwraca uwagę na różnorodność przeżyć erotycznych i to w oderwaniu od osoby partnera, a przez to może oswoić z przygodowym lub przyjemnościowym traktowaniem miłości. Odpowiedzi na powyższe pytania nie zostały w pracy wykorzystane.

Stosowanie tego samego kwestionariusza do badań młodzieży od 12 do 18 roku życia nie powinno budzić zastrzeżeń, ponieważ pytania sformułowane są zrozumiałe, a nieliczne wyrazy obce np. dystans, erotyczne, intymne, a także cel pracy i treść poszczególnych pytań, zostały wyjaśnione przez obecnego na sali badacza, któremu towarzyszyli czasem studenci WSP. Kwestionariusze zostały skontrolowane na próbnym grupach. Wypowiedzi uzyskane od młodzieży wypełniającej kwestionariusze są zbieżne z wypowiedziami uzyskanymi przy pomocy

innych metod. Zastrzeżenia może wzbudzić fakt, że w czasie wypełniania przez uczniów kwestionariuszy na sali był obecny również nauczyciel danej klasy, nie wszędzie, ale jego obecność badacz lojalnie zaznaczył.

Autor ograniczył się do zewnętrznego opisu badań dołączając do pracy w formie aneksów oba kwestionariusze i listy do redakcji, na które młodzież odpowiadała. Nie podał, w jaki sposób zostały wykorzystane poszczególne metody, i dopiero czytając pracę możemy zauważyć, że kwestionariusze dostarczyły materiału do danych liczbowych i zestawień statystycznych, zaś listy, dzienniczki, a także kwestionariusze dla dorosłych, stanowią źródło dłuższych cytatów ilustrujących poglądy i postawy młodzieży. Być może wcześniejsze badanie listów prywatnych i dzienniczków pozwoliło badaczowi na sformułowanie kwestionariuszy i napisanie listów-przynęt (aneks C), ale to przypuszczenie musi pozostać domysłem recenzenta.

Autor nie podał z jakich opracowań zaczerpnął podstawy teoretyczne przedstawione w rozdziale pierwszym, szczególnie podział i rozwój uczuć erotycznych. Odnosi się wrażenie, że punkt 5 rozdziału I przedstawia ogólnie znane wiadomości, dla których nie potrzeba podawać źródeł (§ 1), to znowu można sądzić, że autor referuje w skrócie własne twierdzenia, do których doszedł w wyniku przeprowadzonych badań (§ 2—§ 5). Omawiając genezę uczuć erotycznych (§ 1) podkreśla wyłącznie wpływ gruczołów płciowych i osobnika płci odmięnej. Nie zwraca uwagi na społeczne czynniki wpływające na kształtowanie się przeżyć erotycznych, choć w kwestionariuszu są na ten temat odpowiednie pytania.

Całość pracy podzielił autor na trzy nierówne objętością rozdziały, z których pierwszy „Rozważania teoretyczne” omawia metody i przedmiot badań, dwa dalsze, najobszerniejsze, przedstawiają wyniki badań, z tym że rozdział drugi „Badania uczuć erotycznych” prezentuje poszczególne przeżycia erotyczne (adorację, marzenia, sympatię, miłość szkolną, randki), a rozdział trzeci „Przeżycia erotyczne w poglądach młodzieży” omawia czynniki psychospołeczne towarzyszące głównie sympatii i miłości szkolnej (od czego zależy podobaństwo się, planowanie rodziny, przeszkody w miłości, trwałość uczuć, zerwanie, wpływ uczuć erotycznych, stosunek rodziców). Tytuł rozdziału trzeciego jest nieadekwatny. Nazwanie jednostronicowego zakończenia rozdziałem czwartym jest chyba pomyłką. Oba zasadnicze rozdziały (II i III) prezentują wyniki badań uzyskane wspomnianymi już metodami. Wpływ literatury przedmiotu zdaje się być większy w rozdziale drugim, choć nie jest łatwy do uchwycenia. Wiele przypisów zostało doczepionych do tekstu w sposób sztuczny np. przypisy 38, 52, 53, 55, 61, a znowu w innych miejscach nie ma odnośnika np. na s. 18, gdzie

autor polemizuje z określeniem miłości młodzieńczej użytym przez prof. Baleyę.

Prezentując poszczególne przeżycia erotyczne autor nie ogranicza się do ich opisu, ale w oparciu o zestawienia statystyczne przedstawia ich rozwój ilościowy w poszczególnych latach. Śledzi także ich rozwój jakościowy podając, jakie nowe elementy ubogacają poszczególne przeżycia erotyczne młodzieży starszej. Wydaje się jednak, że niepotrzebnie przyjął zasadę omawiania poszczególnych przeżyć osobno dla każdego roku życia. Opisy i wypowiedzi z niektórych lat są niepotrzebne, jeżeli między przeżyciami najbliższych lat nie ma zasadniczej różnicy. Należało raczej omawiać dane zjawisko w postaci charakterystycznej dla różnych grup wieku dzieląc opisy tylko według płci. Praca pisana takim systemem byłaby o wiele bardziej przejrzysta i co najmniej o jedną trzecią krótsza. Omawianie poszczególnych lat było jeszcze dlatego niecelowe, że sposób ustalenia wieku młodzieży jest w tych badaniach nieprecyzyjny. Pytania dotyczące wieku brzmią: „Ile masz lat?... W której jesteś klasie?...” i „Jestem studentem ... roku studiów ... mam ... lat życia”. Pytania te umożliwiają niewłaściwą odpowiedź tym badanym, którym w czasie badania brakuje jednego czy dwu miesięcy do którejś tam nastej rocznicy urodzin. Jedni z nich mogli podać ukończony rok życia, drudzy rok jeszcze nie zaczęty. W obu kwestionariuszach należało raczej napisać „Ukończyłem ... lat”.

Jak już wspomniano badania zostały przeprowadzone na terenie województwa rzeszowskiego. Prezentując wyniki swoich badań Kazior nie porównuje ich z wynikami badań przeprowadzonych w innych miejscach, zwłaszcza na terenie wielkich miast (Warszawa, trójmiasto), gdzie prowadzono podobne badania. Porównania takie pozwoliłyby zobaczyć różnice w przeżyciach erotycznych młodzieży wielkomiejskiej i prowincjonalnej. W pracy nie uwzględniono także licznych współzależności między poszczególnymi formami przeżyć erotycznych a takimi czynnikami, jak pochodzenie społeczne rodziców, mieszkanie w internacie, dojazdy do szkół czy przebywanie na stacji. Porównując pytania kwestionariuszy z materiałem przedstawionym w pracy można zauważyć, że autor nie wykorzystał wszystkich otrzymanych wypowiedzi. W pracy zostały pominięte takie zagadnienia, jak sposób pojmowania miłości, czynniki wpływające pobudzająco na życie erotyczne, rozwój oceny partnera u młodzieży dorosłej (na podstawie pytania 11). Być może autor przedstawi te zagadnienia w osobnych opracowaniach.

Dużą wadą pracy jest chaotyczny sposób pisania. Autor często powtarza się w opisach. Na s. 89 powtarza niepotrzebnie dość obszerny cytat z listu umieszczony już na s. 82. Na s. 53 i 54 powinno być

podsumowanie zjawiska adoracji w ogóle, tymczasem autor powtórzył tu dosłownie tekst podsumowania adoracji aktorów ze s. 43. Często wymienia czynniki od których dane zjawisko zależy, a nie mówi na ile i w jaki sposób od nich zależy. Źle formuje poszczególne akapity — zaczyna niepotrzebnie od nowej linii, to znowu nie stosuje interlinii tam, gdzie trzeba. Szczególnie chaotycznie napisany jest fragment o miłości szkolnej. Niektóre tematy przedstawione w rozdziale trzecim są opracowane o wiele lepiej, są bardziej zwarte i treściwe.

Zaletą pracy jest umieszczenie w niej wielkiej ilości wypowiedzi osób badanych, które dostarczają informacji o atmosferze życia erotycznego młodzieży. Jednak Kazior często daje się zwabić jakiejś charakterystycznej wypowiedzi i naprzód przedstawia jej dane w formie własnej relacji, a potem przytacza wypowiedź badanego jako ilustrację. Rezultatem takiej metody jest ogromna różnorodność postaw, motywów, zachowań, nieco tylko uporządkowana przez odniesienie do wieku i płci. Przy końcu punktu podane jest zazwyczaj zbiorcze zestawienie przedstawionych zjawisk, co oczywiście ułatwia ogólną orientację.

Na początku pracy Kazior wymienia hipotezy, z którymi przystępuje do badań. Hipotezy w naukach empirycznych są punktem wyjścia dla badań, które powinny je potwierdzić i uzasadnić lub obalić. Na zakończenie niniejszej recenzji warto się zastanowić, czy Kazior jako badacz zdołał potwierdzić przyjęte założenia i tym samym uzasadnić je, i czy potrafił przedstawić to w swojej pracy w sposób przekonujący dla czytelnika.

Stosunkowo najlepiej uzasadnione jest założenie czwarte, „że uczucia erotyczne odgrywają wielką rolę w tworzeniu się osobowości dorastającej młodzieży”. Potwierdzenie tego założenia można znaleźć w czasie lektury większości punktów rozdziału trzeciego, zwłaszcza we fragmentach o wpływie uczuć erotycznych, o przeżyciach po zerwaniu miłości. Już samo wyliczenie dziedzin życia, na które miłość wpływa korzystnie, świadczy o wielkim jej znaczeniu dla rozwoju osobowości. Szkoda, że wypowiedzi młodzieży na te tematy nie zostały skonfrontowane z odpowiedziami na pytania: 1d „Za jakiego ucznia się uważasz?”, 1e „Czy uprawiasz sport?”, 1f „Czy należysz do ZHP, ZMS, ZMW, koła zainteresowań?” Być może autor dokonał tej konfrontacji dla siebie, ale w pracy nie przedstawił jej wyników.

Założenie trzecie, „że przebieg procesów rozwojowych w dziedzinie uczuć erotycznych jest zależny od obyczajów panujących na wsi, w miasteczkach i w miastach”, nie mogło być przekonująco uzasadnione ze względu na pominięcie w badaniach obyczajowości tych środowisk. W kwestionariuszach nie ma pytań o obyczaje erotyczne

panujące w miejscach zamieszkania czy pochodzenia badanych. Autor nie odwołuje się też do innych badań tej dziedziny. Poza tym część młodzieży mieszka w internatach i tam przeżywa swoje uczucia erotyczne niezależnie od wpływu środowiska rodzinnego.

Założenie drugie, „że w ogólnym rozwoju młodzieży uczucia (erotyczne) wyprzedzają pragnienia seksualne”, również nie mogło być potwierdzone, bo Kazior nie badał niezależnie życia seksualnego, o którym mówi w drugim członie założenia. Badał je tylko o tyle, o ile występowało w połączeniu z uczuciami erotycznymi. W rezultacie nie wiemy, jaki procent stanowi młodzież, która przeżyła erotyczne podporządkowuje miłości. Liczne zapewnienia autora sugerują, że taka młodzież stanowi większość. Wyniki badań nad treścią marzeń erotycznych chłopców i dziewcząt, analiza motywów nawiązywania sympatii i inne okoliczności mogłyby dostarczyć danych do uzasadnienia tego założenia ale tu właśnie rezultaty badań nie są jednoznaczne. U chłopców treścią marzeń erotycznych są najczęściej przeżycia seksualne, motywami nawiązywania sympatii są u większości z nich pragnienia pocałunków i pieszczot, pragnienia zaimponowania otoczeniu, a nie przeżycia towarzyskie i pragnienia uczuć altruistycznych.

Założenie pierwsze „nasza młodzież przeżywa uczucia erotyczne nacechowane trzeźwością i realizmem” jest tak ogólnikowe, że już to samo uniemożliwia jego potwierdzenie drogą badań empirycznych. Nie wiemy, jakie mają być kryteria trzeźwości i realizmu, w jakich dziedzinach te cechy mają się przejawiać. Lektura pracy pozostawia sprzeczne wrażenia z tej materii. W jednym miejscu autor zapewnia, że np. dziewczęta realistycznie i trzeźwo oceniają swoją sytuację w społeczeństwie i wykazują dużo inicjatywy w życiu erotycznym, choć są ostrożne w dopuszczaniu do stosunków seksualnych, a gdzie indziej stwierdza, że młodzież planująca życie rodzinne nie przewiduje konfliktów, potrzeby ustępstw, widzi rodzinę wyizolowaną, wolną od wpływów społeczeństwa.

Wydaje się, że Kazior zbyt często każe czytelnikowi wierzyć swoim twierdzeniom i uogólnieniom nie podając dowodów w postaci danych liczbowych, analiz i porównań. Tam, gdzie podaje uzasadnienia, nie wiadomo, czy opierają się one na wynikach przeprowadzonych badań, czy też są to uwagi w stylu rozważaniowym. Nie zmienia sytuacji cytowanie szeregu wypowiedzi osób badanych. Nie zawsze wiemy, na ile te wypowiedzi są reprezentatywne dla ogółu badanych, a zresztą same wypowiedzi nie świadczą o faktycznym stanie danego zjawiska.

Praca Kaziora daleka jest od doskonałości, niemniej jest ona ważna. Na pewno zainteresuje innych badaczy młodzieży i pozwoli na porównanie wyników innych badań. Zwykłemu czytelnikowi zwróci

uwagę na szereg problemów, które był skłonny ujmować dotąd w znacznym uproszczeniu. Lektura pracy Kaziora przekonuje, jak bardzo przy tego rodzaju badaniach potrzebna jest dobra systematyzacja ujmująca zasadnie zjawiska typowe, ważne współzależności i trendy rozwojowe. Potrzebne są dalsze badania życia młodzieży z różnych środowisk geograficznych Polski; nie tylko młodzieży szkół średnich, ale także młodzieży pracującej i pozostającej bez zajęcia. Jedynie kompleksowe badania życia młodzieży pozwolą właściwie ująć i ocenić jej postawę w jakiejś jednej dziedzinie.

Stefan Bryksa

Nowik J. B., Filosofskie woprosy modelirowanija psichiki, Izdatelstwo „Nauka”, Moskwa 1969, 174.

J. B. Nowik wydał w roku 1963 książkę pod tytułem: „Cybernetyka. Filozoficzne i socjologiczne problemy”, a w roku 1965 „O modelowaniu złożonych systemów”. Omawiana praca jest następną pozycją autora dotyczącą zagadnień związanych z cybernetyką.

1. Wprowadzeniem do zagadnień podjętych w omawianej pracy jest wstęp do książki opracowany przez B. W. Birjukowa i J. S. Giełiera pt.: „O modelowaniu cybernetycznym poznawalnych procesów psychicznych” (7—28). Czytelnik znajduje tu bogatą literaturę przedmiotu oraz omówienie punktu wyjścia w badaniach cybernetycznych, metod stosowanych w tych badaniach, jak również trudności nie rozwiązanych do dzisiaj w tej dziedzinie. Podstawowym zagadnieniem jest poznanie procesów zachodzących w pracy intelektualnej mózgu ludzkiego i na tym m. in. ześrodkowują się badania cybernetyki.

Autor we wprowadzeniu (29—54) informuje czytelnika o filozoficznych zagadnieniach modelowania psychiki. Podkreśla związek modeli cybernetycznych ze środowiskiem, dynamikę i optymalność kierowania, sprawdzalność funkcji tych modeli, uproszczenie złożonych systemów oraz brak pełnego poznania systemu modelowanego.

2. W rozdziale „Modelowanie cybernetyczne psychiki a monizm dialektyczno-materialistyczny” (55—67) autor podkreśla jedność materii żywej i martwej oraz związek materii z procesami psychicznymi. Niektóre funkcje systemów cybernetycznych mają cechy procesów psychicznych. Rozwój cybernetyki zależy od poznania fizjologii ośrodkowego układu nerwowego.

„Ograniczoność cybernetycznych modeli myślenia” (88—134) sprowadza do następujących zagadnień: a) problem ciągów skończonych i nie-